

ИМРЕ НАЂ
МАРИНА ТОДОРОВИЋ
БРАНКА ТОШИЋ¹

ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ ТРАНСГРАНИЧНОГ ЕВРОРЕГИОНА „ДУНАВ-КЕРЕШ-МУРЕШ-ТИСА“

Садржај: Еврорегион „Дунав-Кереш-Муреш-Тиса“ основан је како би стимулисао локални развој и да би био пример за сарадњу осталим подручјима Југоисточне Европе. Тај пројекат третира Банат као јединствен регион у оквиру три земље. Извесне разлике које постоје на сва три подручја Баната нису већи проблем од предности које простор има градећи повољне услове за комуникацију. Кад су у питању неке географске карактеристике те територије су, у неку руку, сличније једна другој, него што свака од њих има сличности са осталим подручјима својих земаља. Та чињеница подстиче јачање интеррегионалне кооперације у Југоисточној Европи.

Кључне речи: развој, сарадња, погранична подручја, еврорегион, Мађарска, Румунија, Србија и Црна Гора.

Abstract: Euroregion „Danube-Kris-Mures-Tisza“ is formed both to stimulate local development and to serve as an example for cooperation to other areas in SEE. This project considers Banat as united region in three countries. Some differences which exist in separate parts of Banat (Hungaria, Romania, Serbia) are less problem than this whole area that has advantages for favourable conditions for cooperation. In regard to some geographic characteristics this three parts of Banat are more similar to each other than to their own states. That fact contributes interregional cooperation in SEE.

Key words: development, cooperation, border areas, euroregions, Hungary, Romania, Serbia and Montenegro.

Увод

Еврорегиони су посебни облик трансрегионалне повезаности пограничних подручја европских држава у циљу унапређивања заједничких интереса и животног стандарда становништва. Тај облик удруживања на територији Западне Европе је веома развијен, док је у извесном заостатку на територији Централне и Источне, а посебно Југоисточне Европе².

Први формиран еврорегион који је захватио подручје Србије је „Дунав-Кереш-Муреш-Тиса“ (ДКМТ). Он обухвата делове три земље Југоисточне Европе - Мађарске, Румуније и Србије и Црне Горе. На територији од 71.879 km², колико има Еврорегион (NUTS 2 нивоа), живи око 5,4 милиона становника, са просечном густином од 82 становника по km² (Тодоровић М., и др., 2004). Према овим показатељима еврорегион ДКМТ већи је од више европских земаља (како по површини тако и по броју становника). На подручју Еврорегиона ДКМТ налази се осам већих градова, међу којима је највећи Темишвар, затим Нови Сад, Арад,

¹ Др Имре Нађ, виши научни сарадник, Центар за регионална истраживања Мађарске академије наука, Бекесчаба, Мађарска.

Др Марина Тодоровић, виши научни сарадник, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.

Др Бранка Тошић, виши научни сарадник, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.

² Рад представља резултат истраживања на пројекту “Модалитети валоризације геопотенцијала неразвијених подручја Србије“ (146011) који финансира Министарство за науку и заштиту животне средине Републике Србије.

Сегедин, Суботица, Зрењанин, Панчево, Кечкемет итд. Доминантну улогу играју три урбана центра: Темишвар, Нови Сад и Сегедин.

Циљ оснивања Еврорегиона ДКМТ, 1997. године, је валоризовање вредности и потенцијала тог подручја и даљи одрживи развој. Основне области сарадње везују се за економске односе, изградњу путева и других комуникација, заштиту животне средине, развој туризма, унапређивање сарадње на пољу науке, културе, здравства, као и спорта и цивилних односа, уопште.

Значај Еврорегиона ДКМТ је у међуграничној сарадњи као стимулативном фактору регионалног развоја и одрживих ефеката развоја у Румунији, Мађарској и Србији. Такође, постоји потреба за промовисањем и јачањем партнерских односа између јавне администрације, владе и грађана, што доприноси јачању цивилног сектора у међуграничној сарадњи.

Географски положај Еврорегиона ДКМТ

Део Еврорегиона ДКМТ у Србији обухвата 7 округа Војводине и простире се на 21.506 km², што представља око четвртину (24,3%) територије Србије и 27,8% укупне територије Еврорегиона ДКМТ. У Румунији део Еврорегиона ДКМТ простире се на 30.032 km², на четири округа Западног региона, што представља око 13,4% територије Румуније и чак 41,3% укупне територије Еврорегиона ДКМТ. У Мађарској део Еврорегиона је, такође, формиран од четири административно-територијалне јединице (сада припадају три) које су у саставу региона Јужни Алфелд и простиру се на 23.921 km², што представља око четвртину (25,7%) територије Мађарске и 30,9% укупне територије Еврорегиона ДКМТ.

Еврорегион ДКМТ налази се на раскршћу путева између Средње Европе и Балкана и даље Средње, Јужне и Источне Европе, што га чини средиштем макро-регионалне интеграције. У геополитичком и културолошком погледу ови потенцијали још увек нису довољно искоришћени. Захваљујући изузетном саобраћајно-географски положају на простору Еврорегиона ДКМТ формиран су значајни комуникациони и транспортни коридори (трансевропска железничка линија Беч-Сегедин-Београд-Ниш са крацима за Истанбул и Солун и Будимпешта-Арад-Букурешт, паневропске линије аутопутева Е68, Е70 и Е75 и три паневропска коридора 4, 10 и 7), који потврђују велики значај овог подручја (Тодоровић М., Стојановић В., 2003).

Трансграничну сарадњу и повезаност у оквиру региона спречавале су чврсте границе између три земље у социјалистичком периоду друге половине 20. века. Данас ову сарадњу донекле отежавају спољне границе Европске уније у региону (2004. са Републиком Мађарском и вероватно 2007. са Републиком Румунијом) и релативно слаба мрежа граничних прелаза. Данас су према Мађарској у функцији друмско-железнички прелази код Хоргоша и Келебије, друмски код Банатског Брестовца и Ђале и речни код Бездана и Кањиже. Анализе стручњака у Мађарској (Нађ И. 2002) показују да је густина мреже граничних прелаза рационална (на сваких 35 km), али да је неопходно прелазима дати међународни карактер и ускладити их са стандардима ЕУ. Гранични прелаз Хоргош-Реске на мађарској страни је завршен, док је изградња на страни Србије у току. Када радови буду готови то ће бити најсавременији гранични прелаз у региону. Према Румунији у функцији су друмски прелази Ватин (најфреквентнији), Калуђерово и Српска Црња, Наково, Јаша Томић и Врбица и железнички код Кикинде и Вршца (Ђорђевић Ј., Панић М., 2004).

Физичко-географске предиспозиције привредног развоја

Простор Еврорегиона "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" представља део једне веће макроцелине, Панонске низије. То је морфолошки хетероген простор са претежно низијским делом, до 200 m надморске висине. Издвајају се морфолошке целине

Вршачких планина (641 m), Фрушке горе (549 m) у Србији и обронци Јужних Карпата у Румунији (са надморским висинама и до 2000 m), затим, Бачке и Делиблатске пешчаре, које су до пре двеста година имале покретни живи песак, а сада чине продуктивне и плодне банатске површине. Три природне компоненете изузетно су важне за економско-географски положај региона, Панонска низија, Дунав и Тиса, које су условаљавале, али и условаљавају, читав низ друштвено-политичких збивања у том простору.

Одликује га велико учешће продуктивног (преко 90%) и пољопривредног земљишта (преко 85%) и изразито мало учешће шумског земљишта (око 5%). Састав терена, као и климатски услови, указују на потребе наводњавања, али и одводњавања, предузимањем техничких интервенција за одговарајућим облицима мелиорације. Просторе Војводине карактерише највећа дужина и густина мреже канала за потребе мелиорације, пловидбе, рибарства и др. Главни канал полази од Бездана на Дунаву, спаја се са Тисом код Бечеја и улива у Дунав код Старе Паланке, са укупном дужином од 277,6 km, ширином од 19 до 180 m, средњом дужином 2-6 m и падом од 16,8 m, уз главни канал у хидросистем Дунав-Тиса-Дунав улази још 18 канала укупне дужине од 929 km (Ромелић Ј., Лазић Л., 2000).

Клима има степско-континентални карактер, са топлим летима, оштрим зимама и кратким прелазним годишњим добима. Од климатских елемената, с времена на време, ствара проблем једино количина падавина (у равници на основу вишегодишњег просека од 600 до 700 mm), а нарочито њена сезонска расподела. Кишни период, почетком лета, нарочито у Карпатима (годишњи просек од 1100-1400 mm) након топљења снега или јесењих падавина лако проузрокује поплаве, док лети суша је врло честа појава. Зато је неопходна регулација токова река у циљу безбедније пољопривредне производње.

Дунав је хидролошка окосница Еврорегиона ДКМТ, који представља границу регије са западне и јужне стране. Неке реке су биле пловне, друге су претворене у пловне или постоји могућност да се претворе у пловне (Дунав, Тиса, Бега, Мориш). Реке одликују природни живописни сектори и потенцијали за хидроенергију (Криш, Риумаре, Тамиш и Черна). Веома су атрактивна планинска језера, нарочито језера глацијалног порекла на Карпатима (Буцура, Заноага, Геменеле, итд.), као и акумулациона језера (Гура Апелор, Сурдуц, Треи Апе, итд.).

Простори Банатске равнице погодни су за производњу житарица, индустријских биљака и поврћа, док лесна подручја Бачке, Бекеша и Чанада дају најплоднију земљу на којој успевају практично све биљне културе умерене климе. Културе винове лозе и воћа у прошлом веку пустиле су дубоке корене на песковитим подручјима југисточне Мађарске, али делимично и у северним и источним деловима Војводине.

Од фактора ризика природног порекла у просторима еврорегиона "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" истичу се површине угрожене подземним водама дуж важнијих река и простори мање или више угрожени земљотресом (у Банату у Румунији).

Простор Еврорегиона „Дунав-Кереш-Муреш-Тиса“ располаже различитим врстама минералних сировина. Тако у јужним Карпатима и у банатским планинама има налазишта метала и неметала, нарочито у гранитним и кристалним шкриљцима. Басени су богати угљем (камени угаљ у котлини Жил и банатским планинама), а стене вулканског порекла Бихорских планина најбогатија су налазишта злата у Европи, а такође, има и налазишта племенитих метала (сребро, олово, бакар, цинк), као и радиоактивне руде (уран). Цео планински предео представља једно велико налазиште грађевинског материјала: мрамор, гранит, базалт, камени песак, итд. Нафта и гас просторно су везани за Банатску депресију, која у геолошком и географском смислу припада југоисточном делу Панонске потолине (Стара Печка, Задорлак,

Торња, Александрово, Варјаш, Темекалача, Стари Бешење, Билед у Румунији; Сегедин у Мађарској и Јерменовци, Велика Грета, Турија, Суботица у Војводини).

Изворишта термалних и минералних вода такође представљају важан природни ресурс овог простора. Потенцијал за развој бањског туризма представљају термалне воде у следећим бањама: Бања Херкулес (Караш-Северин) Алђођ (Хунедоара), Мењхаза (Арад), Бања Ђопарош, Ђула (Бекеш), Кањижа, Бања Јунаковић (Војводина).

Друштвени потенцијали просторно-економског развоја

Административно-територијална организација и управа. На територији Еврорегиона ДКМТ егзистирају три различита система јавне управе. Две централизоване државе (Румунија и Мађарска), затим једна федерализована држава (Србија и Црна Гора). Средњи ниво јавне управе у двама унитарним државама чине жупаније. У Румунији егзистира један поред другог систем префектуре и систем самоуправе. У Мађарској жупаније функционишу као ниво самоуправа са значајним историјским легитимитетом, међутим, од промене система (период транзиције) са суштински смањеним компетенцијама. Регионални ниво, када је реч о жупанијама, није управни ниво а ни ниво самоуправе, постоје развојне регије и у вези са њима постоје залагања да се реализује улога самоуправе - јавне управе, међутим остварење ових залагања не можемо очекивати у блиској будућности. Нижи ниво управе у овим земљама су насеља, самоуправе насеља. Између средњег нивоа и насеља сада не постоје јединице јавне управе. У Мађарској постоје мале регије, али за сада без управних задатака, док су у Румунији основане асоцијације насеља које не покривају целу територију земље, а њихов задатак јесте развој. Јавна управа Војводине (Србија и Црна Гора) разликује се од оне у Мађарској, јер је општина такав облик управе, у којем једно насеље, у којем је седиште скупштине општине има централну улогу, а центру општине припадају остала насеља, и територија општина део је територије републике (покрајине). У ранијем СРЈ-у (1991-2003) уведен је у јавну управу и појам административних округа, што представља управну јединицу, која обухвата више општина.

Подаци о Еврорегиону ДКМТ у три земље показују различите нивое развијености (табела 1).

Табела 1. - Важнији подаци Еврорегиона ДКМТ

Показатељ (јединица мере)	Румунија	Мађарска	СЦГ	ДКМТ
Површина(km ²)	32.034	18.339	21.506	71.879
Становништво	1.958.648	1.367.064	2.031.992	5.357.704
Број насеља	266	211	467	944
Густина насељености (ст/км ²)	61,4	78,3	94,5	74,5
Сеоско становништво	765.176	441.076	879.697	2.085.949
Активно становништво	800.210	540.822	912.800	2.253.832
Удео незапослених	7,1%	6,2%	30,8%	14,7%
Железничка пруга (km)	2.011	3.135	1.409	6.555
Густина железничке мреже (km/1000 km ²)	61,9	77,0	66,0	68,3
Дужина јавних путева (km)	10.202	5.013	5.521	20.736
Густина мреже јавних путева (km/ 100 km ²)	32,3	27,9	24,28	28,9
Број насеља са водоводом	294	254	307	855
Број насеља са канализационом мрежом	79	74	44	197
Број насеља са гасоводом	98	254	188	540
Број насеља са топлотомом	30	12	12	54

Izvor: 2002 Census, Statistical Vademecum – West Region 2003, General Office for Regional Statistics

Основни демографски подаци. Простор Еврорегиона ДКМТ карактерише становништво мешовите етничке и религијске припадности. Број становника, према

подацима из 2002. године, износи близу 5,4 милиона људи. На кретање становништва, почевши од 1950-60-их година, утицао је тзв. социјалистички привредни и друштвени преображај. У делу региона у Мађарској догодили су се велики миграциони процеси, а на румунској и српској страни карактеристично је углавном кретање популације унутар регије. Ниво природног прираштаја у све три земље почевши од деведесетих година показује негативан тренд, морталитет је већи од наталитета за један и по пут. Услед тога старосна структура становништва постаје све неповољнија.

Према подацима из Пописа становништва 2002. године на простору дела Еврорегиона ДКМТ у Србији, односно у Војводини, живело је 2.031.992 становника, што је 27,1% популације Србије и 35,2% становништва Еврорегиона. На проучаваној територији лоцирано је 467 насеља (52 градска и 414 сеоских), што представља само 7,6% насеља у Србији, али и око половине (46,5%) насеља на подручју Еврорегиона ДКМТ. Густина насељености се креће од 64 ст/км², у Средње-банатском округу, до 148 ст/км², у Јужно-бачком округу (највећа густина у Еврорегиону). Густина насеља је релативно мала, с обзиром да се 2,2 насеља налазе на 100 км². Ова насеља спадају у релативно веће насеобинске целине, с обзиром да просечна величина насеља у Војводини износи 4.351 становника, што је далеко више од просека у Србији -1.590 становника; (Тодоровић М., и др. 2004).

Године 2002. у румунском делу Еврорегиона ДКМТ живео је 1.960.051 становник, што је 9,03% популације Румуније и око трећине (33,9%) становништва Еврорегиона. На том подручју лоцирано је 266 насеља, што представља 26,5% насеља на подручју Еврорегиона ДКМТ.

У Мађарској је на простору Еврорегиона ДКМТ живело је 1.783.211 становника 2002. године што је 17,5% популације Мађарске и 30,8% становништва Еврорегиона. На подручју се налази 272 насеља, што представља 27,06% насеља на територији Еврорегиона ДКМТ. Густина насељености се креће од 64 до 102ст/ км².

Највећу просечну густину насељености у целокупном простору Еврорегиона ДКМТ има део у Србији од 94 ст/км², затим следи део Еврорегиона ДКМТ у Републици Мађарској са 75 ст/км², док најнижу просечну густину насељености има део Републике Румуније – 61 ст/ км².

Становништво Еврорегиона ДКМТ сачувало је нешто од своје мултикултурне традиције. Грађани разумеју језик суседних народа (Срби, Румуни у Мађарској, Мађари, Срби у Румунији, Мађари, Румуни у Србији), па могу ефикасно сарађивати на продубљивању регионалне сарадње.

Градови и њихови функцијско-територијални односи

Настанак и развој највећег броја насеља везује се за 17. и 18. век, када је, после повлачења Турака, дошло до великих миграција становништва (Ђурчић С., 2004). Данас на територији Еврорегиона ДКМТ регионални центри представљају центре највишег ранга. На овим просторима налазе се три таква велика града који функционишу као центри регије. Међу њима два града, Темишвар (317.660 ст.) и Нови Сад (299.294 ст.), по броју становника спадају у категорију средњих европских градова, док је број становника Сегедина (168.276) мањи, али по свом институционалном и функционалном развоју овај град представља значајан регионални центар. Ови градови представљају и националне центре; и иза главних градова својих земаља заузимају друго, односно треће место. Темишвар и Сегедин су и по историјским мерилима били градови од регионалног значаја, док је Нови Сад постигао овај ранг током XX-тог века. Гравитационо подручје ових градова у доброј мери прелази границе њихових административних територија, нарочито у случају

Сегедина, чији високошколски, културни и привредни гравитациони круг досеже до северних делова Војводине и западних крајева Румуније.

Темишвар је једна од саобраћајних капија регије. Аеродром у Темишвару значајан је за цео регион. Нови Сад и Темишвар представљају капију Југоисточне Европе и за Еврорегион обављају значајне логистичке задатке (речни и ваздушни саобраћај, главне саобраћајнице, додирне тачке жељезничких саобраћајница).

На следећем нивоу налазе се већи градови, који су међутим, много мањи од споменутих. Број становника у тим градовима износи од 50 до 150000 становника. Они су привредни и културни центри, садашња или ранија седишта жупанија, у Румунији, на пример: Арад, Решица, Дева, Хунедоара, Петрожењ, Лугош, у Мађарској Кечкемет, Бекешчаба, Ходмезевашархел, у Србији и Црној Гори Суботица, Зрењанин, Панчево, Сомбор, Кикинда. У региону се налазе и многи мали градови који имају значајне јавне институције у области образовања и здравства. Од ових градова који су ближе граници, неки обављају и међународне функције, треба истаћи да њихов трговински и културни гравитациони круг све чешће, прелази границе.

За просторне односе у основи је карактеристично да државне границе нису идентичне са националним границама. На смерове и значај просторних односа утичу могућности саобраћаја и преласка граница. Ти односи су првенствено добри између Мађарске и Румуније, односно између Мађарске и Србије, док су ове могућности између Румуније и Србије слабије. Но, недавно упостављање визних режима наново отежава прекограничну сарадњу у региону.

У високом школству доминирају Темишвар, Сегедин и Нови Сад. Најјачи универзитетски центар је Темишвар са великим бројем образовних институција (филолошки, природни, технички, уметнички, теолошки и др. факултети). Сегедин такође располаже разноврсним и бројним образовним институцијама, недостаје само технички смер. И Нови Сад је јак универзитетски центар, који укључује изучавање многих наука.

Научноистраживачки рад је у тесној вези са универзитетским образовањем. Еврорегион ДКМТ располаже са важним И+Р (истраживачко-развојним) капацитетима, концентрисаним у великим градовима: Темишвару, Сегедину и Новом Саду. У све три земље постоје истраживачки центри, неки су самостални, а неки раде у сарадњи са другим универзитетима. По броју запослених и на основу буџета у Мађарској Јужни Алфелд долази одмах после Будимпеште: 12% запослених у сектору И+Р ту је концентрисано. Овај високи пласман постигнут је захваљујући жупанији Чонград, где су показатељи сектора И+Р (525 истраживача на 100.000 становника) знатно виши од просека у земљи (293 истр./100.000 ст.). У Румунији западна регија заостаје (104 истр./100.000 ст.) за просеком у земљи (214 истр./100.000 ст.). Ту се истиче жупанија Тимиш (164 истр./100.000 ст.). У И+Р сектору најслабији резултат показује Војводина, где око 12 истраживача долази на 100.000 становника. Пошто пољопривреда има веома велики значај у просторима Еврорегиона ДКМТ постоје значајни агроистраживачки центри. Истраживачки рад везан је за индустрију у Војводини (прерада уља, хемијска индустрија). Међутим, најзначајнија индустријска истраживања обављају се у Западном региону Румуније (техника заваривања, хемијска индустрија, текстилна индустрија, рударство, топионичарство и друге гране индустрије). Друштвена истраживања доминирају у жупанијама Бач-Кишкун и Бекеш.

Основе привредног развоја

Зачеци индустрије на просторима Еврорегиона ДКМТ јављају се у другој половини XVIII века. Даљи ток развоја индустрије, првенствено у виду мањих, али и већих предузећа, заснива се на пољопривредној производњи. У том смислу

доминирају млинска индустрија, производња шећера, кланична индустрија, производња текстилних предива и на основу распрострањености глине - производња црепа и цигле (Томић П., и др., 2002). После Другог светског рата, у новим економско-политичким условима, долази до промена у структури и динамици индустрије. Развија се и даље прехранбена индустрија, индустрија пића, и грађевинског материјала, али и производња нафте и гаса, хемијска, машинска, текстилна и друге гране индустрије. У индустрији целе територије и даље најзначајнију улогу има прехранбена индустрија.

Могућности румунске стране су другачије. Њена индустрија је далеко ширег спектра него у Мађарској и СЦГ. Овде се јавља и експлоатација руде и везано за њу металургија, такође, су заступљена и предузетништва у области прехранбене индустрије, међутим, рударство, металургија, текстилна индустрија, електронска индустрија и производња оптичких уређаја су гране које запошљавају највише људи и које највише привлаче инвеститоре.

Привредна развијеност Еврорегиона ДКМТ заостаје за европским просеком. Међутим, првенствено на пољу прераде пољопривредних производа подручје је у жижи интересовања страних улагача. Главни проблем у свим гранама јесте све мања конкурентност. Развијене традиционалне гране имају своје научно и развојно залеђе у регији, само недостају средства и институције које би преносиле иновације, нарочито до малих и средњих предузећа.

Ниво запослености активног становништва Региона показује сличне или ниже вредности у односу на европски просек. Тај показатељ у ЕУ износи око 60%, а циљ је постизање 70%. У нашем подручју највећа је запосленост у Румунији, у Западној регији је 2002. године износио 57,2%, а у жупанијама Арад и Тимиш износи скоро 60%. Међутим, у регији Јужни Алфелд у Мађарској тај индикатор је само 50,6%. Најлошија је ситуација у Жупанији Бекеш, 47,3%, док је у Жупанији Чонград 51,8%, а у Жупанији Бач-Кишкун 52%. Најнижи ниво запослености је у Војводини, свега 20,7% становника у активним годинама.

Потенцијали за развој туризма

У Еврорегиону постоје веома разноврсни предели, од планинских до равничарских, који су пресечени рекама. На овој територији налази се више националних паркова (Криш-Мориш, Кишкуншаг, Дунав-Драва, Ретезат, Ђердапска клисура, Фрушка гора).

Другу важну групу интересовања у региону чини својеврсна културна баштина, коју чини заједница разних народа (Румуни, Мађари, Срби, Немци, Словаци, Хрвати, Русини, Буњевци, Шокци и др.), обogaћена једним делом градитељским стиловима тога простора и материјалном културом, а другим делом традицијом и обичајима свакодневице тих народа.

Упркос позитивним својствима, главни проблеми, карактеристични за целу територију Еврорегиона у погледу туризма су:

- релативно мали број туриста у више региона са тенденцијом опадања,
- низак стандард становништва,
- кратак временски период боравка туриста,
- недостаци туристичке опреме,
- лоше саобраћајнице (квалитет главних путева и њихова повезаност, потешкоће у превозу јавним саобраћајем и сл.),
- у потпуности неостварена еврорегионална сарадња у погледу туризма (протоколари споразуми урађени су само на нивоу изјава о намери);

- лоша проходност граница (мало је граничних прелаза, обавезна виза између појединих држава Еврорегиона ДКМТ).

На територији све три државе Еврорегиона ДКМТ постоје значајни туристички потенцијали који су неискоришћени, или су само делимично искоришћени. Ова констатација јасно је формулисана у постојећим развојним документима региона Јужног Алфелда у Мађарској, Западног региона у Румунији, као и Аутономне Покрајине Војводине у Србији. Мађарски део Еврорегиона ДКМТ годишње посети око 400.000 туриста, румунски око 493.000, а српски око 284.000 туриста.

Заједнички развој туризма у Еврорегиону, а паралелно са тим и организовање маркетиншких акција, могло би да буде једно од најефикаснијих средстава за стварну обнову и резултатима мерљиву (квантитативну) кооперацију појединих подручја Еврорегиона ДКМТ, тако да би и туризам могао да буде стратешки важна грана у укупном развоју привреде региона ДКМТ.

Географске основе саобраћајне мреже

У погледу саобраћајне инфраструктуре територија Еврорегиона ДКМТ сматра се спојем између Средње Европе и Балкана. Кроз овај регион пролази више саобраћајних коридора европског нивоа. Као део мреже ТИНА (садржи елементе саобраћајне мреже 8 континенталних земаља које желе да се припоје Европској унији, а саставни су делови трансевропске саобраћајне мреже, допуњене елементима за повезивање), која је пројектована на иницијативу Европске уније, Еврорегион је повезан са три велика саобраћајна коридора:

1) Жељезнички и друмски коридор IV: Дрезден/Нирнберг – Праг – Беч/Братислава – Будимпешта – Арад – Букурешт – Констанца/Крајова – Софија – Солун/Пловдив – Истамбул;

2) Жељезнички и друмски коридор X: Салибург – Љубљана – Загреб – Београд – Ниш – Скопље – Велес – Солун са допунским деловима: (А): Грац – Марибор – Загреб; (Б): Будимпешта – Нови Сад – Београд; (В): Ниш – Софија (Димитровград – Истамбул, Коридор IV) и (Г): Велес – Битољ – Флорина и

3) Међународни саобраћајни коридор VII - Дунав.

Приказани правци су европског значаја, а деонице које пролазе кроз регион ДКМТ само делимично имају развијену инфраструктуру, јер су углавном застареле. Везе са аутопутем и магистралом, које се протежу преко државних граница, не постоје. Очекује се да ће аутопут М5, који пролази кроз Мађарску, у другој половини деценије стићи до границе Србије и Мађарске код Реске, и у виду аутопута наставити и кроз територију Србије и даље до Јадранске обале. У овој деценији у правцу Румуније се не очекује сличан развој.

Главне жељезничке саобраћајнице су електрифициране. То су правци: Будимпешта – Келебија – Суботица – Нови Сад-Београд; Будимпешта – Сегедин; Будимпешта – Лекешхаза – Арад – Темишвар; односно Арад – Алба Јулиа. Учинак мањих, унакрсних линија је слабији.

Ваздушни саобраћај у региону сконцентрисан је на аеродром у Темишвару. Аеродром има више летова које прихвата и упућује на аеродроме Немачке, Италије, Шпаније, Молдавије, Мађарске, итд. Нажалост, због лошег стања саобраћајне инфраструктуре или њеног одсуства, аеродроми из више правца Еврорегиона су веома неприступачни. У релативној близини региона налазе се још два велика међународна аеродрома, и то Будимпешта и Београд.

Унутар Еврорегиона ДКМТ саобраћај је отежан, нарочито због малог броја прелаза са ограниченим капацитетима, кроз које се иначе одвија међународни

саобраћај. Изузетно је велика фреквенција на граничним прелазима Реске – Хоргош између Мађарске и Србије, затим Нађлак – Надлац између Мађарске и Румуније. Саобраћај унутар региона има могућност да избегне ове прелазе, али је неопходно побољшање квалитета мањих путева. Што се тиче граничних прелаза на румунско-мађарској страни, постоје два жељезничка и пет сталних друмских прелаза, на српско-мађарској страни један жељезнички, пет друмских прелаза и два речна прелаза, између Србије и Румуније има четири друмска гранична прелаза.

Што се тиче речног саобраћаја, могућности постоје на Дунаву, Сави и Тиси, као и на каналу који спаја Дунав и Тису. Речни саобраћај се првенствено одвија на Дунаву. Нажалост, саобраћај на Дунаву је тренутно отежан, пошто су током бомбардовања Новог Сада 1999. године у реку доспели делови мостова. Значајнија пристаништа у региону су Баја, Мохач, Нови Сад, Апатин и Панчево, као и Сегедин на Тиси. Због отежане пловидбе незнатан је промет робе у речном саобраћају.

Од 3.377 km друмске мреже *делу Еврорегиона ДКМТ у Србији, у Војводини*, дужина аутопута износи 87 km, а полуаутопута у дужини од 181 km. Дужина магистралних путева износи 1.349 km, а регионалних 1.770 km. Од 1.409 km жељезничких саобраћајница (Павићевић М., 1990) 97 km је двопружних, а 245 km је електрифицирано. Нажалост, само 40% мреже пруга има одговарајуће услове за превоз путника и робе. Пловидба војвођанским рекама (Дунав, Тиса, Бегеј, Тимиш, Канал ДТД) одвија се на 1.396,6 km, а бродски парк има 119 бродова. Капацитет пристаништа на Дунаву код Панчева је 3.000.000 t, а код Новог Сада 2.000.000 t.

У Војводини је број главних телекомуникационих веза у 2000. години био приближно око 220.000. Број телефонских претплатника износи око 750.000. Телефонске линије су у 70% случајева дигиталне, а на 100 становника постоји 38 телефонских бројева. Покривеност мобилном телефонијом је 90%.

У *Мађарској, у Јужном Алфелду*, већи проблем представља мрежа путева, јер је дужина аутопута и аутостраде само 56 km, мада ће аутопут М5 до краја 2005. године стићи до Сегедина, тако да ће укључивањем у матични систем бити решен још један проблем. Захваљујући радовима у источном делу региона поправља се и приступ Бекешчаби, пошто је изграђена заобилазница од румунске границе до Ђуле, а ускоро ће бити довршена и траса Ђула-Бекешчаба са 2x2 коловоза, односно изградња кружне заобилазнице око Бекешчабе.

Целокупна мрежа главне саобраћајнице износи скоро 1.140 km (дужина путева у целој земљи износи више од 5.000 km), а троструко је већа дужина путева у надлежности локалних самоуправа, који су углавном асфалтирани. Густина и конфигурација саобраћајница скоро у потпуности обезбеђује прегледност региона. Параметри жељезничке мреже крећу се око државног просека, међутим, већи је просек електрифицираних главних саобраћајница, а кроз регион пролази и коридор Хелсинки IV (Будимпешта-Бекешчаба), на ком се тренутно обављају радови.

Кабловска телекомуникациона мрежа у *Јужном Алфелду* сматра се у потпуности изграђеном, а број прикључака од 2000. године стагнира (Бач-Кишкун) или је у опадању (Бекеш, Чонград). Истовремено, у региону има више од хиљаду кабловских телефона, а уз помоћ мобилне телефоније, крајем 2003. године забележена је просечна покривеност региона од 70%. Пуштањем у промет деонице Сегедин-Бекешчаба од 120 kV, односно завршетак изградње у правцу Орадее, главна електронска разводна мрежа у принципу се сматра целином. Дужина нисконапонске разводне мреже приближно износи 17.000 km, што чини 20% укупне дужине у земљи. Од 1998. године изграђено је више од 500 km мреже, на тај начин је решен проблем постојећих недостатака, односно у знатној мери су задовољени новији захтеви.

Дужина националних путева у *Западном региону, у Румунији*, износи 1.880 km, асфалтираних путева је нешто преко 10.000 km, али се мрежа саобраћајница у региону

још увек не сматра потпуно изграђеном. У четири жупаније има укупно 2.000 km пруге, а унапређивање квалитета је задатак у наредним годинама. Између појединих жупанија постоји разлика у погледу снабдевености саобраћајница, као и жељезничких путева, али у најповољнијем положају је Тимиш, који је према свим показатељима на водећем месту.

Развој кабловске телекомуникације у Западном региону налази се у фази експанзије, а од 1998. године телефонски претплатнички број добило је 70.000 нових становника, тако да сада има приближно 410.000 телефонских претплатничких бројева.

Заштита животне средине

У Еврорегиону ДКМТ заступљени су национални паркови (у Румунији четири, у Мађарској три, а на територији СЦГ један), рејони за заштиту пејзажа, простори за заштиту природе, изузетно заштићене површине и резервати. У Мађарској и Румунији у току је обележавање територија под називом *Натура 2000*. Нека природна богатства и заштићене површине потпомажу одрживост биодиверзитета, тако да очекивања у погледу екотуризма могу бити на одговарајући начин задовољена, а различите мозаичке структуре пејзажа, континентална клима, као и богата културна баштина могу да буду потенцијални природни извори развоја туризма.

Значајнији проблем, кад је у питању заштита животне средине, представља различито третирање јединствене базе статистичких података, односно стандарда ове три државе, а услед те инкомпатибилности и недостатак оптималне процене стања и планирања на овој територији.³

На румунској страни Еврорегиона ДКМТ, односно у појединим индустријским областима Војводине налазе се фабрике тешке и лаке металургије, које својом делатношћу проузрокују *загађење ваздуха* (Панчево, Темишвар). Мониторинг за загађење ваздуха функционише у жупанијским центрима у Румунији и Мађарској, као и у седиштима округа у СЦГ.

Речни токови подручја ДКМТ су загађени. Ток *Дунава* на територији Војводине је веома угрожен, с обзиром да су највећи индустријски центри лоцирани у том региону. У погледу садржаја кисеоника и хранљивих материја спада у II категорију, микробиолошки је загађен, а по осталим својствима сматра се прихватљивом категоријом. Река *Мориш* се у Мађарску улива загађена. У погледу садржаја кисеоника, хранљивих материја, као и по микробиолошким својствима спада у IV категорију. Степен садржаја микрозагађивача и токсина одређује се на основу садржине нафте и њених деривата, као и алуминијума (9-160 µg/l) и бакра (2,5-23.0 µg/l), на основу чега припада III категорији. Квалитет воде реке *Тисе* услед утицаја загађености Мориша и количине отпадних вода у Сегедину по микробиолошком саставу постаје четвороразредна, тј. неподобна за рекреацију. Осим показатеља садржине кисеоника (II категорија), према свим осталим показатељима спада у III категорију. У погледу количине воде значајна је улога бране у Бечеју, која задржава воду. Што се тиче *Црног и Белог Криша*, у погледу садржине кисеоника и фосфора, подједнако спада у I и II категорију, а по микробиолошком саставу припада III категорији.

У планинским пределима региона (у Румунији) 90% површинских вода спадају у прву категорију (према румунској класификацији), док је загађеност водене базе регистрована на интензивним пољопривредним подручјима, односно у селима,

³ Поплављено подручје насеља Јаша Томић у пролеће 2005. године, као и изливање арсена и других загађујућих материја у притоке Тисе, су само неки од примера акцидентних ситуација које превазилазе националне интересе. Такви и слични проблеми који би у будуће утицали на стање животне средине морају се решавати заједничким планским акцијама све три државе.

на подручју где се налазе сметлишта. Изузетно деликатну водену базу чине наноси Мориша.

Снабдевеност насеља водом за пиће у Еврорегиону је повољна - износи око 90%. Значајна је улога водопривреде Дунава у Војводини, пошто се вода за пиће претежно црпи из бунара филтерима, формираним на алувијалним деловима водоплавне обале. Водоток Дунав-Тиса има значајну улогу у одводњавању стајаћих вода са пољопривредних подручја, односно мочварних и поплавлених територија. Нова хидроелектрана, пројектована на бази субартеријских подземних вода, снабдеваће 75-80% становништва адекватном водом за пиће. Број домаћинстава прикључених на градску канализацију веома је мали и износи око 25-30%, одакле се одводи 75% отпадних вода.

Последица застареле индустријске технологије, као и неадекватног третирања отпада је у томе што две трећине отпада у региону ДКМТ, уместо у прераду и на рециклажу, доспева углавном у неуређене депоније, неодговарајућег техничког стања.

Напредак у организованом сакупљању отпада више се своди на планирање. Селективно сакупљање чврстог отпада из домаћинстава, и поред стручних услуга транспорта и одлагања отпада, заживело је само у већим градовима. Инвестиције у екологију, базиране на технологији чистије производње, услед непостојања одлука владе и међународне сарадње, за сада не постоје.

У Војводини се у насељима годишње ствара приближно око 660.000 t чврстог отпада, а две трећине тог отпада, без селектирања и прераде, доспева на неуређене градске депоније, док једна трећина доспева на разна друга места. На појединим врло загађеним територијама Србије и Црне Горе озбиљну загађеност околине проузрокују загађивачи хемијске индустрије, рударства, нафтне, машинске, прехранбене индустрије, сточарства. У погледу заштите животне средине две критичне тачке у Војводини представљају Нови Сад и Панчево, где је исцурело или сагорело 73.000 t сирове нафте и њених деривата.

У региону Јужног Алфелда одлаже се 88% (550.000 t) чврстог отпада из насељених места, што чини једну трећину од укупне количине отпада. У том региону озбиљан задатак представља рециклажа отпада из насељених места. Од опасног отпада 250.000 t доспева у депоније, што такође захтева прераду. На овом подручју нема сагоревача опасног отпада.

У румунским жупанијама количина чврстог отпада износи приближно 1,2 до 1,5 милиона тона. Скоро 17% нагомиланог отпада користи се као секундарна сировина. Око 9.216 t опасног отпада ствара се у жупанијама Хунедоара и Тимиш. Сагоревачи опасних отпада налазе се у Хунедоари и Крајови.

Закључак

Захваљујући отворености, историјским, културним и цивилизацијским вредностима, Еврорегион ДКМТ показао се као најуспешнији интеграциони систем овог дела континента. Јачањем принципа толеранције и међусобног споразумевања, регион располаже широком скалом културних и медијских институција различитих индентитета; које доприносе успостављању отворених међусобних односа и скрећу пажњу иностраним предузетницима да улажу средства у ово подручје.

И поред солидних природних услова за развој и живот на просторима Еврорегиона ДКМТ изражени су и многобројни проблеми. Они се огледају кроз процес депопулације, деагаризације и старења становништва, као и кроз деценијску економску изолованост овог подручја, која се манифестовала и нижом инфраструктурном и комуналном опремљеношћу, као и нижим степеном очуваности животне средине. Са изузетком сеоских насеља, у којима је привредна оријентација

једнострана (пољопривреда), у другим насељима јављају се остали облици привредних делатности, који су утолико разноврснији уколико се ради о значајнијем насељу. Услед природне условљености и традиције, привредне активности су у највећем броју насеља у знаку пољопривреде, мада су све заступљеније и друге гране (метална, хемијска и друга индустрија).

У Еврорегиону се сусрећу подручја са различитим степеном развијености. Територија, која се простире у три земље, мора се посматрати и у међусобном односу и у односу на друга подручја унутар њихових земаља. Најразвијенија су подручја Еврорегиона ДКМТ у Мађарској, без обзира на то што се она у својој земљи сматрају подручјима у заостајању (69% националног БДП). Насупрот томе, подручја из друге две земље у својој земљи се сматрају развијенима, штавише, Војводина се сматра најразвијенијим делом Србије и Црне Горе (БДП је 50% већи од државног просека).

Као главни циљеви даљег привредног развоја могу се истаћи:

- успостављање мреже институција за трансгранични пренос иновација, како би се помогао развој малих и средњих предузећа,
- подржавање побољшања извозних могућности локалних, малих и средњих, предузећа,
- стварање једне информативне базе за привредне субјекте регије, уз помоћ које могу да јачају трансгранични односи, или може успешно да се конкурише за средства за развој итд.

Основни задатак региона у погледу заштите животне средине представља смањење загађања околине изван граница, ублажавање загађивања околине развојем привреде, а упоредо и индустрије и пољопривреде (ваздух, вода, земљиште), односно изградња еколошке инфраструктуре. У сарадњи са државном, приватном и цивилном сфером потребно је пробудити свест околине и унапредити еколошки систем услуга. На подручју Еврорегиона ДКМТ велики је проблем оптерећеност околине због неадекватног третирања отпада. Елиминисање ових потешкоћа може се постићи умеренијим стварањем отпада и остваривањем модерног третирања отпада, подразумевајући ту и проширивање селективног сакупљања отпада, увођење рециклаже отпадних материја, прераду отпада на високом нивоу и увођење модерне технологије за уништавање отпада. Решавање проблема околине у региону незамисливо је без увођења управљања екологијом и формирања информационог система по начелима националних закона, међународних споразума, односно Европске уније, како на локалном, тако и на регионалном нивоу. Као саставни део екологије веома је важна заједничка брига за заједничке заштићене делове природе, очување биодиверзитета и станишта на високом нивоу, а све то посредством међународне еколошке мреже.

С обзиром на дугогодишњи високи степен изолованости пограничних простора земаља које формирају Еврорегион ДКМТ комплексна будућа истраживања треба да допринесу (Cernicova M., 2000):

- идентификацији текућег стања сарадње унутар Еврорегиона,
- бољем познавању потенцијала који могу да утичу на социјални и економски развој, као и развој на пољу културе у Еврорегиону,
- проналажењу нових идеја са циљем да се продуби еврорегионална кооперација,
- стимулисању академске дебате са циљем изградње новог еврорегионалног идентитета.

Проблеми треба да се решавају према анализи:

- историјске прошлости и традиционалних веза између региона унутар ДКМТ подручја,

- основних докумената који су у вези са законским, политичким, економским и социјалним стратегијама у три земље које припадају Еврорегиону,

- постојећег стања инфраструктуре и сл.

Главни елементи текућих програма треба, такође, да се базирају на разумевању економске и политичке елите у вези са значајем Еврорегиона ДКМТ на два нивоа у свакој од три земље – локалном и регионалном, у циљу промовисања регионалног развоја, и централно-административном нивоу са парламентарним телима која су у вези са испољеним проблемима.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић Ј., Панић М., (2004): **Утицај трансграничних подручја на развој Србије**, Гласник СГД, бр. 2, Београд.
- Нађ И., (2002) **Могућности билатералног просторног планирања у југословенско-мађарском пограничном геопростору**, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет УБ, Београд., стр 158.
- Nad I., i dr., (2005): **Strategija Razvoja Evroregije DKMT – Centar za Regionalna Istrazivanja Madjarske Akademije Nauka, Bekescaba (rukopis).**
- Павићевић М. (1990): **Саобраћајна географија Југославије**; Научна књига, Београд.
- Ромелић Ј., Лазић Ј., (2000), **Регионални атлас Војводине – Пољопривреда**, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.
- Todorovic M., Stojanovic B., (2003): **Traffic corridors, regional development and globalization**, in The reconsideration of the geographic approach in the context of globalization, Timisoara (p.p. 3-13).
- Тодоровић М., Тошић Б., Стојановић Б. (2004): **Србија, еврорегиони и европске интеграције**; Посебна издања Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, књ. 63, Београд.
- Томић П. и др. (2002): **Војводина – научно-популарна монографија**, Департман за географију, туризам и угоститељство, Нови Сад, стр. 108.
- 2002 Census, Statistical Vademecum – West Region 2003, General Office for Regional Statistics.
- Ђурчић С. (2004): **Насеља Баната, географске карактеристике**, Матица Српска, Нови Сад.
- Cernicova M. (2000): **The Euroregion Danube-Kris-Mures-Tisa (DKMT): Wishes and Achievements**;
www.euroregion-dkmt
www.dkmt-euroregion.gradjana
www.euroregion-dkmt

IMRE NADJ
MARINA TODOROVIĆ
BRANKA TOŠIĆ

S u m m a r y

GEOGRAPHIC BASIS OF EUROREGION DANUBE-KRIS-MURES-TISZA

In modern Europe, trans-border cooperation represents one of the most effective instruments for connecting of countries to their wider surroundings. This complex form of regional differentiation and development is very advanced in the western part of the continent. Serbia and Montenegro is considerably late, both in the process of regional differentiation and forming of new spatial-functional structures and in the establishment of regional relations with the surroundings. The first euroregion in our country is Danube-Kris-Mures-Tisza formed 1997 which occupied the northern part of Serbia – Vojvodina, the south part of Hungary – South Alföld, and the south-western part of Romania – West Region. Most of this areas belongs to Region Banat and all parts have similar historic and cultural characteristics (mixed nations, agriculture as dominant activity, good traffic position, still bad cooperation, etc.). The main cities in this Euroregion are Timisoara, Szeged and Novi Sad.

The future aims of this Euroregion is recognition of the potentials, finding new ideas for further cooperation, forming unique data base about the main field of cooperation (economy, infrastructure, environment, tourism, science, culture and health, sport and civil problems). All problems must be decided on local and regional level, as well as on central level of three states.